

МІЛІТАРНА МІФОЛОГІЯ І «МАЛЕНЬКА ПЕРЕМОЖНА ВІЙНА»

У статті представлений погляд автора щодо політичних міфів, породжених збройними конфліктами, і зокрема війнами. Визначено сутність міфологеми Війни та мілітарної міфології. Розкрито специфіку міфів про українські збройні сили, виділені основні характеристики принципу «маленької переможної війни».

Ключові слова: політичний міф, мілітарна міфологія, війна, «маленька переможна війна».

В статье представлен взгляд автора относительно политических мифов, порожденных вооруженными конфликтами, и в частности войнами. Определена сущность мифологеми Войны и военной мифологии. Раскрыта специфика мифов об украинских вооруженных силах, выделены основные характеристики принципа «маленькой победоносной войны».

Ключевые слова: политический миф, военная мифология, война, «маленькая победоносная война».

The article presents the author's view on the political myths generated by military conflicts, particularly wars. It's determined the nature of the mythologeme of War and military mythology. The specific of the myths of Ukrainian armed forces is revealed, the main characteristics of the «small victorious war» principle are marked.

Key words: political myth, military mythology, war, «small victorious war».

Міфи, що створюються навколо образу війни, реальних або вигаданих збройних конфліктів, є невід'ємною складовою загальної політичної міфології, а в умовах все більшої інформатизації і глобалізації світу вони стають ефективною зброєю міжнародних і внутрішньодержавних політичних протистоянь.

Мілітарна міфологія є одним з найменш вивчених питань у вітчизняній політичній науці. Основну роль в її дослідженні відіграли російські автори: базовими у цьому плані є роботи С. Кара-Мурзи «Маніпуляції свідомістю» [2] та К. Цуладзе «Політична міфологія» [12], в яких політичні міфи постають як засоби ведення інформаційних війн. Істотне значення також відіграє робота О. Тараса «Методи і прийоми психологічної війни» [6], у якій також зберігається подібне розуміння проблеми. Серед українських дослідників до цього питання побіжно зверталися А. Ставицький [10] та Д. Мадрига [5], які розглядали проблему з філософських, та політико-теоретичних засад. На жаль, абсолютна більшість дослідників бачить політичні міфи лише як один з багатьох засобів інформаційної війни і не звертає увагу на них як на ідейну основу протистояння сторін, що ворогують.

Більшість явищ і процесів, ініційованих людьми, можна розглядати як певні проекти, які за терміном своєї дії поділяються на короткострокові і довгострокові. Останні з перебігом часу стають брендами, найбільш вдалим і тривалоіснуючим з яких є ті, що народжені ситуацією, зокрема політичною [7]. Війна є

однією з політичних ситуацій: в певний період часу, в окресленому просторі відбувається зіткнення інтересів інституціоналізованих політичних акторів, що має форму військового протистояння між їх збройними силами. Саме війнами були створені такі загальновідомі бренди, як «Jeep», «Катюша», «Kubelwagen», «автомат Калашнікова», «В-52», «Червоний Хрест», «Hummer», «SMW Swiss Military Watch», тощо. Для ідейного супроводу політичних і економічних брендів активно використовується мілітарна міфологія. Вона здатна не тільки підтримувати окремі проекти, але й створювати альтернативну реальність війни, адже насправді нікому не відомо, якою дійсно є той чи інший військовий конфлікт.

З огляду на це, автор мав на меті з'ясувати специфіку мілітарної міфології, зокрема розглядаючи її як складову частину міфології політичної. Виходячи з цього, доцільним було поставити такі завдання: визначити сутність універсальної міфологеми Війни; вивчити особливості мілітарної міфології та міфології українських збройних сил; розкрити зміст і окреслити основні характеристики принципу «маленької переможної війни».

Коли люди почали усвідомлювати свою приналежність до певних спільнот, а інтереси останніх зтикалися, саме війна стала одним з варіантів вирішення чисельних проблем. На думку К. Клаузевіца, війна є продовженням політики іншими засобами; вона – «це акт насилля, що має на меті змусити супротивника

виконати нашу волю» [4]. Ефективність війни як інструмента ведення політики підтверджується історією людства, на протязі якої воно не відмовилося від військового розв'язання конфліктів. Війни лишаються і будуть лишатися постійними супутниками розвитку цивілізацій і породжуватимуть чисельні міфоструктури, первинною серед яких є міфологема Війни. Війна є найвищою формою політичного конфлікту. Вона є виключним засобом розв'язання політичних протиріч, що відзначається надзвичайно тяжкими негативними наслідками не тільки для держав, але й для їх народів. Через це основною ідеєю міфологеми Війни є сприйняття війни як абсолютного зла, якого не можна уникнути. Ця міфологема настільки давня і глибинна, що масова свідомість її фактично не ідентифікує – вона просто в ній існує. Первинна боязнь насилля, бідності, руйнувань, смерті і болю, які несе з собою будь-яка війна, змушує людей на підсвідомому рівні негативно сприймати збройні конфлікти. Незалежно від того, чи знайомі вони на особистому досвіді із війною чи ні. Міфологема Війни виникає «знизу» – у народних масах, а її подальший розвиток залежить від соціалізаційних процесів в суспільстві: вона передається з покоління в покоління. Подібно міфу космогонічному, чи мономіфу героя, міфологема Війни існує у кожному суспільстві і має чіткі завдання, що полягають у наданні своїм носіям роз'яснень, що до того, чим є війна, яку загрозу вона несе, чому «будь-яка війна – це зло». Для неї не є важливим поділ війн на справедливі чи не справедливі, загарбницькі чи визвольні – вона показує їх виключно у негативному ракурсі, заперечуючи будь-які виправдання.

Мілітарна міфологія – це сукупність усіх політичних міфів, пов'язаних з тією чи іншою війною, що пояснюють особливості її виникнення, ходу та завершення. В цьому напрямку міфотворчості можна виділити кілька основних тематичних блоків, що наявні у міфологіях будь-яких війн чи збройних конфліктів. Кожен з них відповідає на питання стосовно того чи іншого аспекту збройного протистояння.

Просторовий блок. Перше, що стає відомим про конфлікт, це територія, регіон, країна, частина світу, континент, де він відбувається. У нашій свідомості зберігаються чіткі клішовані назви: «Війна в Афганістані», «Теракт у Будьонівську», «Різанина в Руанді», «Війна в Косово», «Велика Африканська війна», тощо. Просторова назва конфлікту у даному випадку є основою для міфології. Вона одночасно визначає географічні межі протистояння і задає тон міфам, що будуть виникати навколо нього. Територіальне визначення війни істотно впливає на наше емоційне ставлення до конфлікту: мешканцям деяких країн колишнього СРСР болячи чути про війну в Югославії, яка довго була хоч дуже самостійною, але союзною, братерською країною. Вихідцям з Пакистану тяжко чути про Вазиристанську війну, де гинуть їх рідні, друзі, сусіди. Проте визначення місця війни, особливо у її назві, може часом породжувати і нейтральне сприйняття: наврядчи пересічного європейця хвилює протистояння на Тиморі, чи громадянська війна у Західній Сахарі. Відповідно до цього, складаються *політичні міфи про «конфліктні регіони»*: Близький Схід, Балкани,

Екваторіальну Африку, тощо. В масовій свідомості ці території зафіксувалися як зони постійних військових протистоянь, а держави, що в них знаходяться, стали об'єктами міфу про «країну-війну» – нестабільну і небезпечну територію, де регулярно відбуваються збройні зіткнення.

Учасницький блок. Ключову роль тут відіграє розташування назв сторін, що ворогують. Зазвичай першим йде найменування агресора, ініціатора, а потім – жертви (Англо-бурська, Американсько-іспанська, Перша Арабо-ізраїльська війна, Війна Коаліції проти Іраку, тощо). Тому не дивно, що у розв'язанні Російсько-грузинської війни неосвічені люди будуть підсвідомо звинувачувати Росію, а у Грузино-осетинській – Грузію, хоча обидві назви відповідають одному і тому ж конфлікту, що відбувався у серпні 2008 року. Це є вельми знаковим для написання міфів: треба лише у відповідному порядку розставити назви супротивників – і основне спрямування міфу буде визначено. Буде з'ясована головна міфоструктура – «ми – вони», «свій – чужий», «союзник – ворог». Для того, щоб уникнути подібних ситуацій ще з кінця 1930х років найменування війн стали поступово замінюватися на кодові фрази чи словосполучення. Незважаючи на те, що в той час це робилося переважно задля збереження секретності військових операцій, подібні дії стали ефективним прийомом мілітарної міфології і контр-міфології. Задля того, щоб позбавити світову громадськість можливості з самого початку негативно сприймати певний військовий конфлікт, над його назвою працюють як над унікальним слоганом, що має бути максимально нейтральним, а краще – доброзичливим. Головною вимогою для назви збройного конфлікту, що висуває французький Центр планування і проведення операцій [11], є відсутність якоїсь негативної символіки чи конотації на адресу зачепленої операцією країни або її релігії, що могла би поставити під сумнів так звану неупередженість Франції стосовно неї. Французький підхід у цьому випадку – це показовий, еталонний приклад, актуальний для сучасних міжцивілізаційних протистоянь, які маскуються під війни «проти диктатури і за демократію». Він слугує для недопущення виникнення антифранцузьких міфів. Наприклад, американці діють дещо інакше: вони використовують назви конфліктів не стільки, щоб приховати свою участь, скільки, щоб донести до загальносвітової аудиторії зміст війни. Показовими тут можна вважати назву операції по бомбуванню м. Гамбурга в роки Другої світової війни («Гомора» як зруйноване Богом місто), а також першу назву інтервенції в Афганістан («Безмежна справедливість») [11].

Предметний блок. Тут діє соціально-практична функція міфу, що проявляється у двох вимірах: вона обґрунтовує причини, через які воюємо «ми», і показує те, чого прагне досягти супротивник. Міфи цього блоку визначають ціннісні засади протистояння, ілюструють інтереси сторін. Зазвичай «ми» боремося нібито за свободу, незалежність, захист пригноблених, демократію, права людини, тощо. «Вони» – за втримання влади, поширення експансії, загарбання ресурсів, продовження гегемонії, насадження своєї ідеології, розповсюдження екстремізму і т. ін. У

підсумку виходить класична бінарна міфоструктура, в якій існують «добрі» союзники і «злі» вороги. Як зазначає К. Армстронг, міфи створені для того, щоб підтримувати людей у складних ситуаціях [1, с. 14]. Тому саме їм відводиться роль щодо збереження і обґрунтування надій на перемогу у протистоянні. Відповідно: «ми» переможемо, бо «наша діло праве», «з нами Бог», «за нами справедливість і закон», а «вони» програють, адже являють собою «суцільне зло і антилюдяність», а «добро завжди перемагає зло». Коли у ході війни все-таки успіх має супротивник, міфологія пропонує такі аргументи: «наш ворог – це народ війни», «він краще озброєний, або має більшу чисельність», «його пропаганда – нахабна і цинічна», «він воює без дотримання законів війни, не враховуючи ані наших, ані свої жертви», тощо.

Окремою складовою мілітарної міфології є її частина, присвячена міфам про військовослужбовців і збройні сили. Вони є одночасно і чинниками, і індикаторами довіри до відповідних структур у суспільстві, а специфіка їх змісту часом може свідчити про наявність у ньому автократичних цінностей, а також почуття громадянами захищеності від зовнішнього чи внутрішнього ворога. Цей аспект міфології ґрунтується на двох ключових міфах, які доцільно розглянути на українському прикладі.

Визначальним є міф про «потужність (слабкість) держави у військовому плані». В українському суспільстві активно поширюється його негативна версія. Створення образу безпомічної, розваленої і застарілої армії безпосередньо вигідно позбавленій державницького мислення частині української політичної еліти, яка використовує його для політичних маніпуляцій на передвиборчих кампаніях. Одним з основних прийомів у даному блоці міфології є гіперболізація – перебільшення недоліків вітчизняних збройних сил, постійне акцентування уваги на проблемах війська, а не на його успіхах. Посилення уваги стосовно негараздів війська не тільки сприяє успіхам політиків, але й надзвичайно шкодить бойовому духу збройних сил.

Другим важливим блоком є міфи про військовослужбовців. Можна виділити два основних рівні, на яких існує певне бачення такого образу. Перший – містить міфи про героїв української історії різних епох і часів (князь Святослав, Б. Хмельницький, І. Богун, С. Петлюра та ін.); другий – представлений міфами навколо образу сучасного військового. Щодо історичних міфів, то вони часом не стільки ілюструють героїчний образ воїна, скільки – військового-політика, державного діяча тощо. Більший інтерес представляють сучасні міфи, серед яких можна виділити два головних напрямки: ті, що породжені ще радянською міфологією і складають враження, що військовий – «це опора народу і держави, надійна, чесна, порядна людина, смілива і здатна принести себе в жертву заради Вітчизни»; другий напрямок – «чорні міфи» [3]. Вони дискредитують образ українського військового, роблять його непривабливим, стимулюють негативне сприйняття війська у цілому і військо-

вослужбовців, зокрема. Однак, як свідчить дослідження «Україна і українці», проведене в лютому 2011 року Центром соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС» спільно з Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, рівень довіри до української армії складає 42,6 %, значно випереджаючи Верховну Раду, уряд та політичні партії [9]. Це може потенційно говорити, про те, що в українському суспільстві поки що ефективно діють міфи, закладені в колективну свідомість ще за радянських часів, коли військо було головною силою держави, а військові – її першою опорою.

Однією зі знакових особливостей мілітарної міфології можна вважати її здатність не тільки пояснювати реальні, вже існуючі, військові конфлікти, але й створювати нові: завдяки своєму інструментарію вона дозволяє вигадувати війни. Ключову роль тут відіграє принцип «маленької переможної війни», назва якого походить з відомого вислову міністра внутрішніх справ Російської імперії В. Плеве про Російсько-японську війну [8]. Суть цього принципу полягає в тому, що задля того, щоб відволікти народ певної держави від невдач внутрішньої політики, її керівництво розв'язує війну з якоюсь значно слабшою (або значно сильнішою) країною світу. Умовно можна виділити два варіанти впровадження подібного принципу:

– Коли конфлікт між країнами залишається виключно вигаданим. Цей варіант є добре проілюстрований у кінематографі (М. Moore «Canadian Bacon» 1995, В. Levinson «Wag the Dog» 1997). Його сутність полягає у наявності повністю міфічного, неіснуючого, військового конфлікту, який протягом короткого терміну є актуальним для населення держави, керівництво якої його інсценувало. Яскравими прикладами можна назвати війну Уганди і США за часів правління у першій І. Аміна та міфічну війну Грузії з Росією в березні 2010 року.

– Коли інформаційна війна між сильною і слабкою державою переростає у реальні бойові дії. Подібний варіант є найпоширенішим: такими війнами можна вважати і Франко-прусську війну, і Російсько-японську, і Фолклендський конфлікт, і війну в Південній Осетії (2008 року). Всі ці конфлікти мали істотне геополітичне обґрунтування, але очевидним є також прагнення режимів, що їх ініціювали, підвисити свій престиж і внутрішні політичні позиції за рахунок «маленької переможної війни».

Будучи основою ідейного забезпечення війн і просування породжених ними брендів, мілітарна міфологія дозволяє розглядати війни не тільки як збройне протистояння, але як змагання проєктів. Ґрунтуючись на принципах політичного маркетингу, апелюючи до політичної культури народів і використовуючи бінарну міфоструктуру «ми-вони», а також прийоми політичної лінгвістики вона постає одним з найбільш розвинутих елементів загальної політичної міфології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Армстронг К. Краткая история мифа / К. Армстронг. – М. : Открытый мир, 2005. – 160 с.
2. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М. : Эксмо, 2009. – 864 с.
3. Кара-Мурза С. Г. Чёрный миф / С. Г. Кара-Мурза // Русский дом, 1999. – № 42. – С. 99–104
4. Клаузевиц К. фон. О войне [Электронный ресурс] / К. фон Клаузевиц. – Режим доступа : <http://gazeta.rjews.net/klauz.shtml>. – 13 березня 2011 р. – 15:10.
5. Мадрига Д. Політичний міф: сутність та особливості впливу на електоральний вибір [Електронний ресурс] / Д. Мадрига. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_42/Gileya42/P15_doc.pdf. – 12 березня 2011 р. – 12:23.
6. Методы и приёмы психологической войны / Сост.-ред. А.Е. Тарас. – М. : АСТ, Мн. : Харвест, 2006. – 352 с.
7. Нагорняк Т. Л. Бренди, народжені політичною ситуацією // Трибуна, 2008. – № 3–4. – С. 38–39
8. Серов В. Маленькая победоносная война [Электронный ресурс] / В. Серов. – Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/12/5.htm>. – 20 березня 2011 р. – 22:32.
9. Україна і українці. Прес-реліз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.socis.kiev.ua/ua/press/riven-doviry-doderzhavnykh-orhaniv-vlady-v-ukrajini.html>. - 19 березня 2011 р. – 10:15.
10. Ставицький А. В. Універсальні функції соціально-політичного міфу : автореф. дис. ... канд. біол. наук: 09.00.03 / А. В. Ставицький ; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімф., 2003. – 20 с.
11. Флеро Г. Откуда берутся названия военных операций? [Электронный ресурс] / Г. Флеро. – Режим доступа : <http://inosmi.ru/world/20110322/167624275.html>. – 15 березня 2011 р. – 09:35.
12. Цуладзе А. Политическая мифология / А. Цуладзе. – М. : ЗАО «ДРААВ», 2003. – 384 с.

Рецензенти: **Нагорняк Т. Л.**, к.політ.н., доцент;
Левченко Л. О., к.політ.н., доцент.

© Онопко О. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 06.02.2012 р.

ОНОПКО Олег Володимирович – аспірант кафедри політології Донецького національного університету.
Коло наукових інтересів: політичні міфи у виборчих кампаніях в Україні за умов незалежності.